

Amasya Şer'iyeye Sicillerindeki Dokuma Ürünleri (1784-1880) Textile Products in Amasya Qadi Court Records(1784-1880)

Dr. Hüsnu YÜCEKAYA

(ORCID: 0000-0002-0017-7514)

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi - Ankara

Öz: Batıda, üretim araçlarındaki dönüşümün Osmanlı imalatçıları üzerindeki yansımaları hâlâ berraklaşmış değildir. Yüzyıllar boyu muazzam bir değişime şahitlik eden bir coğrafyada, pasif bir izleyici olarak kendilerini konumlandırmaları mümkün değildir. Doğu-batı ticaret silsilesine eklenmiş olan, Osmanlı üreticilerinin yeni durum karşısında mutlaka yeniden organize oldukları düşünülmelidir. Osmanlı şehirlerinin ve loncalarının tarih içindeki konumları saydamlaştıkça bu hususlar aydınlığa kavuşacaktır. Bir açmaz halini alan meselelerin çözümü ise her bir şehirdeki imalat merkezlerinin kendilerine özgü serüvenlerinin anlaşılmasıyla mümkün olacaktır. Sanayi İnkılabı, dokuma endüstrisinde ortaya çıkmıştır. Yürütülen çalışma çerçevesinde, Amasya sicillerindeki örneklerin ışığında Osmanlı dokumacılığına bir perspektif sağlanmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda sanayi inkılabı etkilerinin henüz hissedildiği zaman ve sonrası dönemde, Amasya'da kullanılan kumaşlardaki değişim ve imalat usulündeki dönüşüm önemlidir. Özellikle Amasya'da üretilen kumaşlar ile şehir dışından getirilen kumaşlar belirlenmiştir. Bu kumaşların zaman içindeki kullanım oranları, ithal dokumalar ve oranları ile dokuma sektöründeki diğer bir kısım unsurlar da tespit edilenler arasındadır. Belirlenen hususlar, 1784-1880 yılları arasında şehrin dokuma ürünleri genel görüntümünü ortaya çıkarmıştır. Yürütülen araştırma çerçevesinde yedi sicilde, iki yüzü aşkın tereke incelenmiştir. Bu terekelerde, 59 farklı kumaş tespit edilmiştir. Tespit edilen kumaşların alt türleri de eklendiğinde toplam 105 çeşit kumaş belirlenmiştir. En çok tespit edilen kumaş basma kumaşıdır. Basma kumaşından sonra en yoğun tespit edilen kumaş ise çuhadır. Basma kumaşı 1830'lu yıllardan itibaren ivmesi artan bir oranla tespit edilmeye başlanmıştır. 1840'lı yıllara gelindiğinde, Amasya'da kullanılan kumaşların yüzde onbeşi basma kumaşı iken 1860'lı yıllarda bu oran yüzde yirmileri aşmıştır. Bunun muhtemel nedeni pamuklu dokuma usulünde değişen üretim tarzıdır. Amasya şehrinde kumaş çeşitliliği açısından 1830'lu yıllardan sonra bir genişleme olduğu görülmüştür. 1850'li yıllara gelindiğinde ise şehirde 50 civarı kumaş çeşidi kullanılmaktadır. Bu durumun nedeni, dokuma endüstrisindeki ilerlemelerin, Amasya şehrine yansması ile ilgili olabilir. Amasya şehrinde tespit edilen her dört kumaştan biri, Amasya dışından getirilmiştir. Toplam kumaş çeşitlerinin yüzde dokuzu ithal kumaşlardır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Dokumacılığı, Amasya Dokumacılığı, İpekli Kumaş, Osmanlı Kumaşları

Abstract: The reflections on Ottoman manufacturers of the transformation in the means of production in the West is still not clarified. It should be thought that Ottoman producers, who had become integrated into the commercial chain between east and west, certainly reorganized in the face of the new situation. It is not possible for them to have positioned themselves as passive spectators in a geographical area that had witnessed tremendous change for centuries. The Industrial Revolution emerged within the textile industry. Within the framework of the present study, an attempt has been made to provide a projection into the Ottoman textile industry from the examples in the Amasya court records. Within this framework, the fabrics produced in Amasya, the utilization rates of these fabrics over time, the imported textiles and their ratios as well as some other components within the textile sector have been identified. All these aspects that have been established have generally revealed the textile profile of the city between the years 1784 and 1880

in addition to the products brought in from other centers. Within the framework of the present study, hundreds of inheritances have been studied in seven registers. Within these inheritances, 59 different fabrics have been identified. When the sub-types of the identified fabrics are added, a total 105 types of fabric have been determined. The fabric encountered the most is the printed fabric. The second fabric encountered the most frequently after the printed fabric is broadcloth. The printed fabric starts to be identified at an acceleratingly increasing rate from the 1830s onward. While by the 1840s a minimum of fifteen per cent of fabrics used in Amasya were printed fabric, this ratio exceeded twenty per cent by the 1860s. It is observed that there was an expansion in the city of Amasya in terms of fabric diversity after the 1830s. By the 1850s, in turn, around 50 types of fabric were in use in the city. The likely cause for this is related to the reflection of the advances in the textile industry to the city of Amasya. One in every four fabrics identified in the city of Amasya was brought in from outside of Amasya. A total nine per cent of fabric types are imported ones.

Keywords: Ottoman Weaving, Amasya Weaving, Silk Fabric, Ottoman Fabrics.

Giriş

Osmanlı sanayileşme meselesi, üzerinde yeterli tartışmaların yapılmadığı ve bu alanda ön kabullerin geçerli olduğu bir sahadır.¹ Yüzyıllar boyu değişen şartlar karşısında, kendini değişen durumlardan soyutlayarak, reflekssiz bir yapı gibi durağan ve tepkisiz devam ettiğini düşünmek kolaycılıktır. Meseleye yaklaşımda bir usul hatası mahiyetinde, toptan bir bakış açısı göze çarpmaktadır. Bölge üretim yapılarına sadece Levant şirketi bilançoları ile konsolosluk raporları ve Osmanlı arşivinin, tasnif metinlerine yansıyan, birkaç cümlelik bilgiyle açıklık getirilemez. Üretim merkezlerinde bizatihi yaşanan reel durum gerçeğin anlaşılmasını sağlayacaktır. Osmanlı Üretim yeteneğini ve yaşadığı şoklar karşısında geçirdiği dönüşümü anlayabilmek için, imalat merkezlerinin durumuna, her birinin kendi iç işleyişleri açısından bakmak gerekir.² Bu çalışmada bir dokuma imalat merkezi olan Amasya'da üretilen kumaşlar ve diğer merkezlerden getirilen kumaş ürünleri tespit edilerek imalat açısından şehrin iç görüntüsü ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu durum, konuya dair ön kabullerin aksine bir kısım olguları da ortaya çıkarmıştır. İthal kumaş oranlarının oldukça sınırlı düzeyde kaldığı buna örnek olarak gösterilebilir. 19. yüzyılda ithal kumaş oranları peyder pey yükselmesine rağmen 1880'lerde dahi oldukça sınırlı düzeyde kaldığı anlaşılmıştır. Yine Osmanlı Devletinin kendi içinde çok merkezli bir üretim ağına sahip olduğuna dair hipotezleri destekleyici deliller

¹ Osmanlı imalatçılığının, dört aşamalı olan endüstrileşme evrelerinin, ikinci basamağından öteye geçemediğine dair kanaatler sıkça belirtilmektedir. Putting out denilen ikinci aşamaya dair örneklerin dahi oldukça sınırlı kaldığı ve loncaların üretim sistemini çepeçevre kuşatarak kendi dönüşümüne fırsat vermediğine inanılmaktadır. Mehmet Genç ise endüstrileşmenin üçüncü aşamasını temsil eden manifaktür aşamasına geçen pek çok Osmanlı sanayi dalı olduğuna işaret etmektedir. Suraiya Faroqi, "Krizler ve değişim 1500-1699", *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2004, C.2, s.711; Mehmet Genç, "XVII. yüzyılda Osmanlı Sanayinde Gelişmeler ve Devletin Rolü", *Osmanlı*, ed. Güler Eren, Ankara 1999, C.3, s.263.

² Serap Yılmaz, fabrikasyon dokuma ürünlerinin bir çırpıda Osmanlı piyasalarını kaplamadığını 1750-1850 arası yüzyıllık sürecin bir savunma yüzyılı olduğunu ileri sürmektedir. Aksi yöndeki kanaat, Osmanlı sanayileşme meselesinde Asya tipi üretimi çağrıştırmaktadır. Yürütülen çalışma ile bu tip ön kabullerin değişimine, Amasya dokumacılığındaki örnekler bağlamında katkı verilmek istenmektedir. Bu doğrultuda, 1885 yılına kadar Amasya'da, hem kumaş çeşitliliği hem de kumaş kullanım oranlarında ithal kumaş oranlarının oldukça sınırlı düzeyde kaldığı görülmüştür. Üstelik bu husus pek çok örneklem içinden tespit edilmiştir. Amasya açısından 1885'lere kadar ithal kumaşların egemenliğinin geçerli olmadığı net olarak belirlenmiştir. Serap Yılmazın, 1850 yıllarına kadar yaptığı bu sınırlama Amasya için 1885 yıllarına kadar geçerlidir. Amasya dışından getirilen kumaşların dörtte üçü diğer Osmanlı dokuma üretim merkezi şehirlerden getirilmiştir. Ayrıca konu ile ilgili çalışma yürütebilmek için bu hususta bilinmeyenlerin aydınlığa kavuşması gerekir. Yapılan çalışmada Amasya ölçeğinde bile olsa birçok önemli husus aydınlığa kavuşmuştur. Amasya'da 1770'li yıllardan 1885'li yıllara değin daha net bir görüntü ortaya çıkmıştır. Serap Yılmaz, "XVIII. Yüzyıl Tekstil Dünyasından: Hindistan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Pamuk İpek Karşımı Kumaşları" *Bellekten*, Cilt: LVI – Sayı: 217 – Yıl: 1992 Aralık, ss.775-807, s.795.

ortaya çıkmıştır.³ Amasya'da, şehre dışarıdan getirilen ürünlerde ithal kumaşların birkaç katı büyüklükte, Suriye bölgesinden, Musul ve art bölgesinden Diyarbakır ve Tokat'tan dokuma ürünleri getirildiği görülmüştür. Şehirlerin sosyo-ekonomik görüntülerinin en çok yansıdığı yer şer'iyye sicilleridir. Sicillerde dokuma imalatçılığı ile ilgili çok kritik bilgiler mevcuttur. Örneğin, terekelerde ölen kişilerin miras bölüşümü esnasında pek çok kumaş adı oldukça ayrıntılı biçimde belirtilmiştir.⁴ Yine top⁵ haldeki kumaşlar fiyatları ile belirtilmiştir. Örneklemin bol olduğu sicillerde birkaç yüz defa kumaş adları belirtilebilmektedir. Bu durum istatistiki bir değerlendirme yapmayı mümkün kılmaktadır. Böylece şehir ölçeğinde yüzyılı aşkın bir dönemde kumaş tercihleri ortaya çıkmaktadır. 2-3 yılı kapsayan bir sicilde 200-300 defa belirlenen kumaş adlarının o dönemin genel tercihinin yansıtma olasılığı çok yüksektir. Bir kaç şehirde aynı çalışma yürütülürse yüz yıllık bir süreçte kullanılan kumaşların genel görünümü, ithal kumaşların adı ve oranı ile diğer hususlar açık bir şekilde ortaya çıkacaktır. Ayrıca ihtisap rüsumu kayıtlarında şehirde bulunan esnaf adları ve sayıları belirtilmektedir. Bu kayıt, dokuma işkolundaki zanaatçıların sayılarını tespit etmek açısından çok mühim bir bilgidir.

Sanayileşme aşamaları incelenirken, bu mutlaka dokuma sektöründe olmak zorundadır. Amasya ise Osmanlı Devletinde önemli bir dokuma üretimi merkezidir.⁶ 19. Yüzyıl, Osmanlı dokuma sektöründeki iniş-çıkış eğrisinin yoğun olduğu bir dönemdir. Yerel imalat merkezlerindeki durumun berraklaştırılabilmesi için ise, şer'iyye sicillerindeki veriler büyük önem taşımaktadır. Suraiya Faroqhi Osmanlı imalatçılığı ile ilgili ön yargıların bilgi ve belge eksikliğinden kaynaklandığını, gerçeğin ancak şer'iyye sicillerinden elde edilecek ve birikmekte olan bilgilerle mümkün olacağını belirtmektedir.⁷ Şehirdeki meslekler, terekelerde bölüşümü yapılan ürünler, bunların menşei ve niteliği sicillerde oldukça ayrıntılı olarak

³ Donald Quataert, Osmanlı sanayisinin kendine has yönlerini vurgularken diğer devletlerle en büyük farkın Osmanlı Devletinin birden fazla imalat merkezine sahip olması olduğunu belirtmektedir. Donald Quataert, *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü*, İletişim Yayınları, Çev. Tansel Güney, İstanbul 1999, s.24.

⁴ Halil İnalçık terek kayıtlarının önemini şu cümlelerle belirtmektedir. "Dokuma ürünlerinin kullanım yerleri, kullananların sosyal durumları ve genellikle bu gibi eşyanın ticareti üzerinde oldukça ayrıntılı kaynaklar mevcuttur. Bunların başında tereke defterleri ve narh defterleri gelir. Kadı her bir ürüne değer takdir eder. Bunlar liste halinde belirtilir. Bu listelerden özellikle çeşitli sosyal menşeden kişilerin hangi çeşit malları kullandıkları ortaya çıkmaktadır." Halil İnalçık, *Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1.Baskı, İstanbul 2008, s.53.

⁵ Bir arşiv belgesinde Mehterhane için verilen on bin top kırmızı kirpas için beher ölçünün 9 zira olduğu belirtilmektedir. Zira arapça kökenli bir metrik uzunluğun adıdır ve Osmanlı devletinde arşın ve zira beraber kullanılan aynı metrik sistemin adıdır. Bir arşın İstanbul için 68,579 santim iken Halep'te 67,98 santimdir. Bu ölçüler esas alınacak olursa bir top 6 metreyi biraz geçen uzunlukta bir ölçüyü tarif etmektedir. BOA., C.AS., 903, 38947; Walter Hinz, *İslam'da Ölçü Sistemleri*, Marmara Üniversitesi Yayınları No.487, çev. Acar Sevim, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1990, s.71-72; Serap Yılmaz ise yazarı bilinmeyen bir Fransız arşiv belgesine dayanarak bir topun 7 metre civarı bir kumaş uzunluğunu tarif ettiğini belirtmektedir. Serap Yılmaz, *a.g.m.*, s.789.

⁶ Tebriz'den gelen ve Bursa'ya giden ticaret yolunun en önemli durak noktası Amasya'dır. Amasya'dan önce ikiye bölünen yol Tebriz'e varmadan önce Amasya'da birleşir ve Tokat, Erzurum üzerinden devam ederdi. Yol şehrin kaderini etkilemiştir. 17. yüzyılın sonlarına doğru belirginleşen ipek şehri görüntüsü varlığını bu yola borçludur. 1523 yılında Amasya nüfusu 7.000 kişi civarındadır. 16. yüzyılda şehirde bir adet boyahane mevcut olduğu bildirilirken, pek çok ipek dokumacısının olduğu belirtilmektedir. 16. yüzyılın ikinci yarısında Amasya'nın da içinde olduğu beş altı şehirde saraya hediye edilecek kalitede değerli ipekli kumaşlar dokunuyordu. 1701 yılında Tokat'a gelen seyyah Tournefort bu dönemde Tokat ve Amasya'nın ülkenin geri kalanı kadar kumaş ürettiğini belirtmektedir. Ayrıca koza yetiştiriciliğinin yanında özellikle ipeğin ilk işlemleri ile ilgili iş kolları oldukça gelişmiştir. Sadece ham ipek imali aşamasında değil ipek ipliği ve bazı ipekli yarı mamul ve mamul üretiminde de Amasya'nın önemli bir yerde olduğu görülmektedir. Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi*, Eren yayıncılık İstanbul 1993, s.209; İlhan Şahin, Feridun Emecen "Amasya", *DİA*, İstanbul 1991, C. 3. s.2; Tahsin Öz, *Türk Kumaş ve Kadifeleri*, Fasikül: 1, XIV-XVI. Yüzyıl, MEB Basımevi, İstanbul 1946, s.62.

⁷ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, çev. Gül Çağalı Güven, Özgür Türesay, YKY, İstanbul 2003, s.27.

görülebilmektedir. Kadıların belirttikleri değerler ve dokuma ürünlerinin nitelikleri ve miktarları sayısal sonuçlara ulaşılabilecek durumdadır. Kadılar, ölen kişilerin mal varlığının dökümünü yaparlar borç ve alacak dengesini sağladıktan sonra varisler arasında taksim ederlerdi. Bu süreçler büyük bir hassasiyetle şer'iyye sicillerindeki tereke olarak adlandırılan bölümlere kaydedilirdi. Taksimi yapılan ürünlerin, türü, kalitesi ve nerede üretildiği anlaşılır şekilde kaydedilmiştir. Kaydedilen kumaşların niteliğinin Kadılar tarafından iyi bilindiği görülmektedir. Yürütülen çalışma kapsamında yedi sicil incelenmiştir.⁸ Şer'iyye sicillerinin oldukça hacimli defterler olduğu bilinmektedir. Bazı sicillerde ise defteri kaydeden kişinin el yazısına göre oldukça zor okumalar yapılmıştır. Şer'iyye sicillerinin hacimli defterler olması hasebiyle incelenen sicillerden ikisinde, daha önce yüksek lisans tezi olarak yapılan çalışmalardan faydalanılmıştır. Bu çalışmalarda da yer yer okuma hataları göze çarpmaktadır. Özellikle kumaş adlarında ve seyrek belirtilen kumaş ve dokuma unsurları bazen yanlış transkript edilmiştir. Bundan dolayı orijinal metinlerle karşılaştırma yapılmış ve düzeltilen kumaş adları esas alınmıştır. Transkript çalışması niteliğinde yürütülen bu çalışmalardan, incelenen sicillerdeki kumaşların bulunduğu yerleri belirlemek açısından yararlanılmıştır. İncelenen sicilin ilk belirtildiği dipnotlarda da eğer tez çalışması niteliğindeki bu çalışmalardan yararlanılmışsa mutlaka tez künyesi ile belirtilmiştir. Diğer beş sicilde ise sadece terekeler incelenmiş ve bu kısımlar transkript edilerek yararlanılmıştır. Örneklemin bol olduğu siciller seçilmiş ve yapılırken de on yıllık dönemlerle kaydedilen siciller üzerinde çalışılmıştır.⁹

1. Tespit Edilen Kumaş Çeşitleri

İncelenen ilk sicil 1784-1786 yıllarını kapsamaktadır. Bu tarihten itibaren incelenen son sicil olan, 1867-1880 tarihli 94 numaralı sicile kadar 7 sicil incelenmiştir. 1784-1786 yıllarını kapsayan 61 numaralı Amasya şer'iyye sicilinde 14 çeşit kumaş tespit edilmiştir.¹⁰ 1811 tarihli 68 numaralı Amasya şer'iyye sicilinde ise 22 çeşit kumaş tespit edilmiştir.¹¹ 1818-1821 tarihleri arasında kaydedilen 71 Numaralı Amasya şer'iyye sicilinde 7 çeşit kumaş tespit edilirken¹², 1833-1834 yıllarını kapsayan 74 numaralı sicilde 4 çeşit kumaş tespit edilmiştir.¹³ 1839-1845 tarihli 78 numaralı sicilde alt türlerle beraber 36 çeşit kumaş tespit edilmiştir.¹⁴

⁸ Bu sicillerden iki tanesi yüksek lisans tezi olarak transkript edilmiş şer'iyye sicilleridir. Ancak, şer'iyye sicilinin orijinal metniyle karşılaştırılmıştır. Diğer siciller ise sadece terekelerin bulunduğu kısımlar transkript edilerek, gerekli bilgiler temin edilmiştir.

⁹ 10-20 yıllık dönemler genel itibarı ile takip edilmiştir. Örneklemin bol olduğu siciller seçilmesi hasebiyle mümkün olabildiği ölçüde bu usul tatbik edilmiş, mümkün olmayan durumlarda daha kısa ya da daha uzun dönemlerde kaydedilen siciller seçilmiş ve bu sicillerde araştırma yürütülmüştür.

¹⁰ Belirlenen kumaşlar: Alaca, Şal, Yemeni, Çuha, Bez, Kadife, Peşkir, Makrame, Dimi, Havlu, Futa, Keten, Basma, Zenne donluk kumaşlarıdır. Seniha Sadet Bayer, *61 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili*, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 1999; *H.1198-1199 (M.1784-1786) Tarihli 61 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili*, s.6, 16, 22, 23, 41, 54.

¹¹ Belirlenen kumaşlar: Çarşaf, Çuha, Bez, Alaca, Dimi, Çadır, Aba, Şal, Basma, Çarşaf, Çiçekli, Astar, Musul bezi, Hümayun, Peşkir, Yemeni, Gezi, Çitari, Taraklı, Havlu, Hatayi kumaşlarıdır. Defterde 21 çeşit kumaş tespit edilmiştir. Tespit edilen kumaşlardan alacanın iki farklı türüne rastlanmıştır. Birincisi normal alaca kumaşı iken diğeri Diyarbekir alacasıdır. Bu kumaş bir entari kaydında tespit edilmiştir. Bu kumaş ta ilave edildiğinde 22 çeşit kumaşa ulaşılmaktadır. *H.1226(M.1811) Tarihli 68 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili*, v.62b, 70a, 103a, 105a, 110a, 114b, 115b.

¹² Tespit edilen kumaşlar: Alaca, Kutnu, Kefenlik bez, Basma, Çit kumaşlarıdır. Ahmet Erdoğan, *71 No'lu Amasya Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*, (Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun 2010; *H.1234-1237 (M.1818-1821) Tarihli 71 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili*, s.58.

¹³ Tespit edilen kumaşlar: Peşkir çuha, Aba, Alaca kumaşlarıdır. Tespit edilen kumaşlardan alacanın farklı bir türü olan Şam alacası bir entari kaydında tespit edilmiştir. Belirtilen kumaşta ilave edilince 4 çeşit kumaş olduğu görülmüştür. *H.1249-1250 (M.1833-1834) Tarihli 74 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili*, v.4a, 38a, 48a.

¹⁴ Sicilde tespit edilen kumaşlar: Kırmızı, Alaca, Astar, Gezi, Peştamal, Kutnu, Peşkir, Basma, Melez, Çarşaf, Bohça, Çiçekli, Şal, Taraklı, Sevai, İpekli bez, Hümayun, Canfes, Tülbend, Çuha, Yaşmak, Patiska, Şeytan bezi,

1851-1853 yıllarını kapsayan 83 numaralı sicilde alt türlerle beraber 23 çeşit kumaş tespit edilmiştir.¹⁵ 1867-1880 yıllarını kapsayan 94 numaralı sicilde sadece iki kayıt tespit edilmiştir. Konu ile ilgili başka bir kayıt tespit edilememiştir. Amasya'nın bu tarihten sonra şer'iyye sicili yoktur. 94 numaralı defter, Amasya adına kayıtlı son defterdir.¹⁶

Tablo 1. 1784-1880 Yılları arası Dönemde Amasya Sicillerinde Tespit edilen Kumaş Çeşitleri

Kumaş Çeşitleri ¹⁷			
1	Çit	22	Yazma
2	Dimi		Frenk yazma
3	Çuha		Tokad yazma
4	Şal		Al yazma
	Manifatura şal	23	Çadır bezi
	Frenk basma şal		Haleb çadırı
	Hint şalı	24	Kefenlik bez
	Acem şal	25	Basma
	Turuncu şal		Diyarbakır Basması
	Büyük şal		cüveydi basma
	Basma şal değirmi		İngiliz basma
	İkiyüzlü şal		Patiska basma

Çitari, Atlas, Aba, Halaç bezi, Çit, Tekerli, Dimi, Bez, Beledi, Akka bezidir. Defterde 33 çeşit kumaş tespit edilmiştir. Belirtilen çeşitlerin alt türleri de tespit edilmiştir. Şal kumaşının üç türü olduğu görülmüştür. Bunlar normal şal, İngiliz şalı ve İngilizkari şalıdır. Kutnu kumaşının ise iki türü tespit edilmiştir. Bunlar normal kutnu kumaşı ve Haleb kutnusudur. Belirtilen alt türlerde eklendiğinde 36 çeşit kumaş çeşitliliğine ulaşılabılır. *H.1255-1261 (M.1839-1845) Tarihli 78 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili*, v.4a, 4b, 5a, 6a, 15b, 27b, 34a, 45a, 65b.

¹⁵ Tespit edilen kumaşlar: Alaca, Havlu, Çarşaf, Çevre, Kefenlik bez, Canfes, Basma, Yemeni, Kadife, Melez, Kurutma, Aba, Şal, Peşkir, Kutnu, Amelegan, İplik, Abaniye, Bohça, Astarlık, Sof, Çuha, Ahmediye, Kıvırtma, Çiçekli, Havlu, Çevre, Haleb çadırı, Taraklı idare, Peştamal, Mendil, Yazma, Taşabad bezi Defterde 36 çeşit kumaş tespit edilmiştir. Ancak burada tespit edilen kumaşların bazılarının farklı türleri de bulunmaktadır. Defterde 4 tür alaca kumaşı tespit edilmiştir. Bunlar normal alaca kumaşı, iplik alaca, Maraş alacası ve gügül alacasıdır. 3 tür çarşaf tespit edilmiştir. Bunlar normal çarşaf, mendil çarşaf ve ipek çarşaftır. İki tür melez kumaşı tespit edilmiştir. Bunlar melez kumaşı ve dolap melezdir. 5 tür şal kumaşı tespit edilmiştir. Bunlar Acem şalı, Basma şal değirmi, Frenk basma şal, İkiyüzlü şal ve manifatura şalıdır. İki tür Amelegan kumaşı tespit edilmiştir. Bunlar normal Amelegan ve Tomarza amelegandır. 2 tür iplik kaydı tespit edilmiştir. Birincisi sadece iplik olarak belirtilmiş diğeri keten iplik olarak belirtilmiştir. Belirtilen kumaş türleri de ilave edildiğinde 46 çeşit kumaş tespit edilmiştir. *H.1279-1284 (M.1862-1868) Tarihli 89 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili*, v.2a-1, 4a-1, 11a-2.

¹⁶Sicilde tespit edilen dokuma ürünleri; çul 200, minder 20, köhne kilim 40 kuruştur. *H.1283-1297(M.1867-1880) Tarihli 94 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili*, v. 2a-1.

¹⁷ Dokumalar hammaddesine göre; bitkisel kökenli olanlar, hayvansal kökenli olanlar ve ipekliler olarak üçe ayrılmaktadır. Bitkisel kökenliler, pamuk, keten ve kenevir gibi bitkilerin liflerinden yapılan dokumalardır. Hayvansal kökenli olanlar yünlülüdür. Bir dördüncü tür dokuma çeşidi de ipek ve pamuk karışık yapılan dokumalardır. Pamuklu dokumalar; alaca, yemeni, bez, dimi, tülbent, çit, yazma, kirpas, boğası gibi kumaşlardır. Yine keten bitkisel kökenli bir kumaştır. Şal ve çuha yün ve tiftikten imal edilen kumaşlardır. Hülya Tezcan, "Osmanlı Dokumacılığı", *Türkler*, C.12, Ankara 2002, s.654-655; ağbani, ahmediye, atlas, bürümcek, diba, futa, sevayi de ipekli kumaşlardır. Alaca ve kutnu pamuk ipek karışık ya da sadece pamuktan dokunabilen kumaşlardır. Diğer pamuk ipek karışık kumaşlar canfes, çitari, hilalidir. Emre Dölen, *Tekstil Tarihi, Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi yayınları, İstanbul 1992*. s.539,542; Melek Sevüktekin APAK, Filiz Gündüz, Fatma Eray, *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri*, Türkiye İş Bankası yayınları, Ankara 1997, s.21; Ahmet Aytaç, Merve İlbak, *Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde El Dokumalarına Dair Önemli Kayıtlar*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 25-26; Reşat Ekrem Koçu, *Türk Giyim ve Kuşam Sözlüğü*, Ankara, 1967, s. 77, 89, 119, 129; Ahmet Aytaç, "Osmanlı Döneminde Bursa İpekçiliği, Dokumacılık ve Bazı Arşiv Belgeleri", *Tarihin Peşinde*, - Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2015, S.13, ss.1- 11, s.5-7; kadife ve gezi kumaşları da atkısı ve çözgüsü ipek kumaşlardır. Nevber Gürsu, *Türk Dokumacılık Sanatı*, Redhouse Yayınevi, İstanbul 1988, s.25,27.

	İngiliz şalı	26	İplik
	İngilizkari şal		Keten iplik
5	Alaca	27	Bürüncek
	Diyarbakir alaca	28	Malatya bezi
	Küçük alaca	29	Sevayi
	Şam alacası	27	Çevre
	Hama alacası	28	Canfes
	İdare alacası	29	Melez
	Taraklı alaca		Dolap melez
	İplik alaca	30	Amelegan
	Gügül alacası		Tomarza amelegan
	Maraş alacası	33	Kadife
	Mamul alaca bezi	34	Aba
6	Çiçekli	35	Ahmediye
7	Hatayi	36	Astar
8	Çarşaf	37	Zile astarı
	Mendil çarşaf	38	Taraklı idare
	İpek çarşaf	39	Samur iplik idare
9	Keten	40	Taşabad ¹⁸ bezi
10	Gezi	41	Kutnu
	Frenk gezisi		Şam kutnu
	Diyarbakir gezisi		Haleb kutnu
	Kefenlik Humus gezi	42	Peşkir
11	Çitari		Sofra peşkiri
	Diyarbakir çitarisi	43	Sof
	Şam çitari	44	Kıvırtma
12	Futa	45	Makrame
13	Peştamal	46	Abani
	Ten peştamal	47	Kurutma
	Keten peştamal	48	Bohça
	Frenk işi peştamal	49	Altıparmak
14	Yemeni	50	Havlu
	Tokad yemenisi	51	Kırmızı
15	Mendil	52	Akka bezi
16	Tülbent	53	Beledi
17	Bez	54	Tekerli
	Musul bez	55	Halaç bezi
18	Hümayun	56	Atlas
	Urfa hümayun	57	Şeytan bezi
19	Taraklı	58	Patiska
20	Zenne donluk kumaş	59	Yaşmak
21	Mecidiye		

¹⁸ Taşabad, Taşova'nın o dönemdeki adıdır.

Amasya şer'iyye sicillerinde 59 farklı kumaş tespit edilmiştir. Belirtilen kumaşlara ait 45 alt tür kumaşta eklendiğinde toplamda bu sayı 105'i bulmuştur. Sicillerin genelinde belirlenen kumaşlar: çit, şal, çuha, çarşaf, basma, kutnu, dimi ve alacadır. Bu kumaşlar arasında ise çarşaf, basma, şal ve alaca neredeyse tüm sicillerde tespit edilmiştir.

a. Sicillerdeki Kumaş Çeşidi Sayıları

İncelenen şer'iyye sicillerinden iki tanesi dönemin kumaş çeşitliliğini yansıtmaktan uzaktır. Çünkü sınırlı sayıda tereke vardır. Ardışık incelenen bu iki sicil 1818-1821 yıllarını yansıtan 71 numaralı sicil ile 1833-1834 yıllarını kapsayan 74 numaralı sicildir. 1818-1821 yıllarını kapsayan 71 numaralı sicilde 5 çeşit kumaş tespit edilirken 1833-1834 yıllarını kapsayan 74 numaralı sicilde 4 çeşit kumaş tespit edilmiştir. Yeterli oranda kumaş çeşidi tespit edilmese bile saptanan kumaşlar önemlidir. Çünkü incelenen dönemde belirlenen kumaşların kullanıldığı açıktır.

1784-1786 yıllarını kapsayan 61 numaralı sicilde 14 çeşit kumaş tespit edilmiştir. Örneklem açısından çok zengin olmasa da genel durumu yansıtacak sayıda kumaş tespit edilmiştir. Bu sicilde basma kumaşının tespit edilmiş olması önemlidir. Çünkü basma kumaşı 19. Yüzyılın ikinci yarısından sonra yoğun oranda tespit edilen bir kumaş türüdür. 1811 tarihli 68 numaralı sicilde 22 çeşit kumaş tespit edilmiştir. Bu sicil de de yeterli sayıda örneklem vardır ve tespit edilen kumaşlar homojen bir dağılımı yansıtmaktadır. 1839-1845 yıllarını kapsayan 78 numaralı sicilde 36 çeşit kumaş tespit edilmiştir. Bu sicilde terekelerde oldukça yoğun kumaş çeşidi ve kumaş tespit edilmiştir. 1862-1868 yıllarını kapsayan 89 numaralı sicilde ise 46 çeşit kumaş çeşidi tespit edilmiştir. Terekelerde de oldukça yoğun kumaş belirlenmiştir. 78 numaralı sicil ve 89 numaralı sicil çok yoğun oranda kumaş çeşitliliğine sahiptir. Bunun nedeni her ne kadar terekelerin bol ve terekelerde de yoğun kumaş kayıtları bulunsun da bu dönemde muhtemelen kumaş çeşitliliği artmıştır. 1867-1880 yıllarını kapsayan 89 numaralı sicilde ise çok sınırlı sayıda kumaş tespit edilmiştir. Toplamda alt türler ile beraber 105 çeşit kumaş tespit edilmiştir.

Yaklaşık olarak örtüşen dönemlerde Trabzon ile ilgili yürütülen çalışmada kumaş çeşitliliği alt türler ile beraber 155 çeşittir.¹⁹ Bunun muhtemel nedeni Trabzon sicillerinde yürütülen çalışmada terekelerde daha yoğun kumaş belirtilmesidir. Bir de Trabzon'un bir liman şehri olması hasebiyle daha yoğun kumaş çeşitliliğine sahip olması mümkündür.

1840 yılından sonra kumaş çeşitliliğinin bariz bir şekilde arttığı görülmektedir. Çuha ve basma kumaşının genel bir yoğunluğu bulunmaktadır. Bürük kumaşı oldukça pahalı ve ipekli bir kumaştır. Amasya'da üretilen bürük kumaşı tespit edilmiş olması dikkat çekicidir. Şal ve alaca kumaşının on çeşit alt türü tespit edilmiştir.

b. Amasya Dışından Getirilen Kumaşlar

Toplamda 27 kumaş çeşidi Amasya dışından şehre getirilmiştir. Toplam kumaş çeşitlerine oranlandığında % 25'lik oranda kumaş çeşidi Amasya dışından getirilmiştir. Bu kumaş çeşitlerinin 9'u ithal kumaşlardır. İthal kumaşların oranı ise % 9'a yakın bir orandır. İthal kumaşlar: Frenk basma şal, Hint şalı, Acem şal, Frenk yazma, İngiliz basma, Frenk gezisi, Frenk işi peştamal kumaşlarıdır. Amasya dışından getirilen kumaşlar içinde 4 kumaş çeşidi Diyarbakır'dan getirilmiştir Bunlar: Diyarbakir alaca, Diyarbakir basması, Diyarbakir gezisi, Diyarbakir çitarisidir. 3 kumaş çeşidi Şam'dan getirilmiştir. Bu kumaşlar: Şam alacası,

¹⁹ Hüsnü Yücekaya, "Trabzon Şer'iyye Sicillerindeki Dokuma Ürünleri", *Turkish Studies*, C.18/16, Ankara 2018, s.314-316.

Şam kutnu, Şam çitaridir. 2 kumaş çeşidi Halep'ten getirilmiştir. Bu kumaşlar: Haleb çadırı, Haleb kutnudur. Yine Suriye bölgesinden getirilen diğer kumaşlar ise: Hama alaca, Humus Gezisi'dir. Toplamda 7 kumaş çeşidi Suriye bölgesinden Amasya'ya getirilmiştir. Halep şehri öncülüğünde Suriye bölgesindeki dokumacılığın durumuna ışık tutmaktadır.

c. Kumaşların Tespit Sayıları ve Oranları

Amasya şehrine ait sicillerden üçü seçilerek farklı bir metotla incelenmiştir. Bu siciller farklı dönemlerden ve terekelerde yoğun oranda kumaş belirtilenlerden seçilmiştir. Seçilen sicillerde kumaşların kaç defa belirtildiği ve toplam tespit edilen kumaşlardaki oranı saptanmıştır. Kumaşların 19. yüzyılın farklı dönemlerinde kullanılma oranları bu şekilde saptanmıştır.

Tablo 2. 1786-1787 Tarihli 61 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicilinde Terekelerde Tespit Edilen Kumaş Sayıları

Kumaş adı	Tespit sayısı	Tespit oranı %
Keten	5	16
Çuha	4	15
Kutnu	4	15
Alaca	4	15
Beyaz bez	4	15
Çarşaf	2	8
Şal	1	2
Kadife	1	2
Çiçekli	1	2
Melez	1	2

İkinci olarak 1839-1845 yıllarını kapsayan 78 numaralı Amasya şer'iyye sicilinde kumaşların terekelerde belirtilme sıklığına göre tespit edilen rakamlar ve oranlar aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 3. 1839-1845 Tarihli 78 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicilinde Terekelerde Tespit Edilen Kumaş Sayıları

Kumaş adı	Tespit sayısı	Tespit oranı %
Basma	23	15
Çuha	15	10
Kutnu	14	10
Melez	9	6
Sevayi	6	4
Çiçekli	6	4
Çarşaf	5	3
Canfes	5	3
Dimi	5	3
Çitari	5	3

Son olarak 1862-1865 yıllarını kapsayan 89 numaralı Amasya şer'iyye sicilinde kumaşların terekelerde belirtilme sıklığına göre tespit edilen rakamlar ve oranlar aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 4. 1862-1865 Tarihli 89 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicilinde Terekelerde Tespit Edilen Kumaş Sayıları

Kumaş adı	Tespit sayısı	Tespit oranı %
Basma	58	26
Çuha	25	11
Canfes	19	9
Alaca	19	9
Acem şalı	15	7
aba	12	5
Melez	9	4
Kadife	9	4
Yemeni	8	4
Çarşaf	7	3

Yürütülen çalışmanın bu kısmı, her kumaş çeşidinin terekelerde kaç kez belirtildiğini esas almaktadır. Örneklemin bol olduğu sicillerde, Amasya'da kullanılan kumaşların dağılımını en iyi gösterecek çalışmada bu kısımdır. Özellikle esas alınan ve tek tek terekelerdeki kumaş adetleri belirlenen sicillerden 1839-1845 tarihli sicille, 1862-1865 tarihli son sicil oldukça bol örneklem bulunması yönüyle önemlidir. Burada belirginleşen duruma göre Amasya sicillerinde çit kumaşının fazlaca tespit edilmediğidir. Çuha ve Basma kumaşı bariz şekilde en yoğun tespit edilen kumaşlardır. Özellikle 1839-1845 tarihli sicilde tespit edilen tüm kumaşlar içinde basma 23 kez tespit edilerek % 15'lik bir oran teşkil ederken 1862-1865 tarihli sicilde 58 kez tespit edilmiş ve % 28'lik bir oranı oluşturmuştur.

1840'lardan sonra ivmesi artarak basma kumaşı açık ara en yoğun kullanılan kumaş olduğu anlaşılmaktadır. Kutnu kumaşı ilk iki sicilde en yoğun tespit edilen kumaşlardan olmasına rağmen son sicilde en çok tespit edilen on kumaş türü arasına girememiştir. Alaca kumaşının da dokuma tür ve özelliği açısından kutnu ile benzer özelliklerde olduğu bilinmektedir buna rağmen kutnu kumaşının tespit rakamları ile arasında ters korelasyon vardır.

2. Kumaş Fiyatları

Aşağıdaki tabloda miktar olarak bir top kumaş miktarı esas alınmıştır. Bu yüzden sadece kumaş adı ile değeri belirtilen değerler bir top kumaşın bedeli olan fiyattır. Başka miktar ölçüleri ile belirtilen kumaşlar belirtildiği ölçü miktarı ile beraber kaydedilmiştir. Bu ölçüler kıyye, kile gibi birimler ile belirtilirken, endaze gibi uzunluk ölçü birimleri de tercih edilmiştir. En değerli kumaşlar ipek çarşaf, Şam alaca ve ten peştamaldır. İpek çarşaf ve ten peştamal, 1862-1868 yılları arasında değeri belirtilmiştir ve 200 ve 250 kuruş olarak belirtilmiştir. Şam alacası ise 102 kuruştur ve döneme göre oldukça yüksek miktartlı meblağlardır. Şam alacası 1818-1820 yılları arasında kaydedilen sicilde 25 kuruş iken 1851-1853 yılları arasında kaydedilen sicilde 102 kuruştur. Bez 1784-1786 yılları arasında kaydedilen sicilde 2 kuruş iken 1851-1853 yıllarında kaydedilen sicilde 232 kuruş olmuştur. Bez ifadesi nispeten genel bir ifadedir. Yani pek çok kumaş türüne bu isim verilebilir. Bu ihtimalide göz önüne almak gerekir. Aynı tür kumaş olduğu kabul edilirse büyük bir fiyat artışı görülmektedir. Çarşaf

1784-1786 yılları arasında 15 kuruş olarak kaydedilirken 1839-1845 yılları arasında 22 Kuruş olmuştur. Bunun dışında karşılaştırma anlamında belirtilebilecek örnek yoktur.

Tablo 5. Amasya Sicillerinde Tespit Edilen Kumaşların Fiyatları²⁰

Kumaş Çeşitleri	Yıllara Göre Değerleri (Kuruş)					
	1784-86	1811	1818-20	1839-45	1851-53	1862-68
1 Alaca ²¹				44		
Diyarbakir alaca ²²		15				
Küçük alaca ²³			9,2			
Şam alacası ²⁴			25		102	
Hama alacası ²⁵					50;45	
İdare alacası ²⁶					21	
Taraklı alaca ²⁷					21	
İplik alaca ²⁸					16,5	18
2 Çarşaf ²⁹	15			22		
Mendil çarşaf ³⁰						3,25
İpek çarşaf ³¹						200
İşleme çarşaf ³²		15				
3 Kutnu						
Şam kutnu ³³			45			
Haleb kutnu ³⁴				80		
4 Peştamal ³⁵					7,6	
Ten peştamal ³⁶						250
Keten peştamal ³⁷						50
Frenk işi peştamal ³⁸						18
5 Peşkir ³⁹	88 pr.	0,8		3		
Sofra peşkiri ⁴⁰						12

²⁰ Kumaşların 1 top fiyatları için belirtilen miktarlar gösterilmiştir. Ölçü birimi farklı olan kumaşların ölçü birimi kumaş isimleri ile birlikte belirtilmiştir. Peştamal, Çarşaf, Bohça ve Şal kumaşları miktarları top olarak değil adet olarak belirtilmiştir.

²¹ 78 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili, v.129a.

²² 68 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili, v.105a.

²³ 71 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili, s.58.

²⁴ Aynı Sicil, s.58; 83 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili, v.23a-1.

²⁵ 83 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili, v.23a-1.

²⁶ Aynı Sicil, v.44b.

²⁷ Aynı Sicil, v.24a.

²⁸ 89 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili, v.4a; 83 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili, v.24a.

²⁹ Aynı Sicil, v.6a.

³⁰ Aynı Sicil, v.2a.

³¹ Aynı Sicil, v.8a.

³² 68 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili, v.62b.

³³ 71 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili, s.58.

³⁴ 78 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili, v.45a.

³⁵ 83 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili, v.23a-1.

³⁶ 89 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili, v.11a.

³⁷ Aynı Sicil, v.11a.

³⁸ Aynı yer.

³⁹ 61 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili, s.22; 68 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili, v.105a; 78 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili, v.4a-2

⁴⁰ 89 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili, v.3b.

6	Bez ⁴¹	2				232	
	Musul bez ⁴²		26,7				
	Halaç bez ⁴³				11		
7	Yemeni ⁴⁴						5
	Diyarbakir basması yemeni ⁴⁵		72				

8	Çitari						
	1 kıyye Diyarbakir çitarisi ⁴⁶		28				
	Şam çitari ⁴⁷					2	
9	Şal						
	Manifatura şal ⁴⁸						7
	Frenk basma şal ⁴⁹						8,5
	Hint şalı ⁵⁰		35			10	
	Acem şalı ⁵¹						10
	Turuncu şalı ⁵²					17	
	İngiliz şalı ⁵³						
	Büyük şalı ⁵⁴					88	
	Basma şal değirmi ⁵⁵						10
	İkiyüzlü şalı ⁵⁶						24
10	Gezi						
	Frenk gezisi ⁵⁷					30	
	1 kıyye Diyarbakir gezisi ⁵⁸		15				
	Kefenlik Humus gezi ⁵⁹					105	
11	Havlu ⁶⁰						6,7
12	Çevre ⁶¹						16
13	Bohça						
	İşlemeli bohça ⁶²						4,5

⁴¹ 61 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili, s.16.

⁴² 68 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili, v.105a.

⁴³ 78 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili, v.45a.

⁴⁴ 89 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili, v.2a.

⁴⁵ Aynı Sicil, v.105a.

⁴⁶ Aynı Sicil, v.103a.

⁴⁷ 83 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili, v.44b.

⁴⁸ 89 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili, v.6a

⁴⁹ Aynı Sicil, v.11a.

⁵⁰ 68 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili, v.110a.

⁵¹ 89 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili, v.3b.

⁵² 83 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili, v.44b.

⁵³ 78 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili, v.27b.

⁵⁴ 83 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili, v.44b.

⁵⁵ 89 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili, v.6a.

⁵⁶ Aynı Sicil, v.11a.

⁵⁷ 83 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili, v.44b.

⁵⁸ 68 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili, v.103a.

⁵⁹ 83 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili, v.23a-1.

⁶⁰ 89 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili, v.2a.

⁶¹ Aynı yer.

⁶² Aynı Sicil, v.11a.

Amasya Şer'iyye Sicillerindeki Dokuma Ürünleri (1784-1880)

14	Keten ⁶³	560pr.					
15	Hümayun						
	Urfa hümayun ⁶⁴		10				
16	Kefenlik bez ⁶⁵	267pr.		9,3			
17	Zenne donluk ⁶⁶	1,5					
18	Futa ⁶⁷	142pr.					
19	Çadır ⁶⁸		21				
20	Astar						
	1 adet Zile astar ⁶⁹		2,7				
	1 endaze astar ⁷⁰						1,3
21	Mecidiye ⁷¹					72	
22	Basma						
	Cüveydi basma ⁷²					154	
	Patiska basma ⁷³						
	1 endaze basma ⁷⁴						3,5
23	Taraklı						
	1 kıyye taraklı ⁷⁵		5				
24	Tülbent						
	Bürüncek tülbent ⁷⁶					50	
25	Sevai ⁷⁷					180	
26	Melez ⁷⁸						20
	Dolap melez ⁷⁹						60
27	Kurutma(kıvırtma) ⁸⁰						22
28	Amelegan						
	1 endaze amelegan ⁸¹						40
	Tomarza amelegan ⁸²						50
29	İplik						
	1 kıyye iplik ⁸³						50
	1 kile keten iplik ⁸⁴						2,5

⁶³ 61 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili, s.23.

⁶⁴ 68 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili, v.105a.

⁶⁵ 61 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili, s.41.

⁶⁶ Aynı Sicil, s.54.

⁶⁷ Aynı Sicil, s.13.

⁶⁸ Aynı Sicil, v.114a.

⁶⁹ Aynı Sicil, v.105a.

⁷⁰ Aynı Sicil, v.4a.

⁷¹ Aynı Sicil, v.23a-1.

⁷² Aynı Sicil, v.44b.

⁷³ Aynı Sicil, v.27b.

⁷⁴ 89 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili, v.4b.

⁷⁵ 68 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili, v.103a.

⁷⁶ 83 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili, v.44b.

⁷⁷ Aynı Sicil, v.44b.

⁷⁸ 89 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili, v.4a-1.

⁷⁹ Aynı Sicil, v.6a.

⁸⁰ Aynı Sicil, v.2b.

⁸¹ Aynı Sicil, v.4a.

⁸² Aynı Sicil, v.11a.

⁸³ Aynı Sicil, v.4a.

⁸⁴ Aynı Sicil, v.11a.

30	İdare						
	Taraklı idare ⁸⁵						35
	Samur iplik idare ⁸⁶						22
31	Mendil						
	El mendili ⁸⁷						3
32	Yazma						
	Frenk yazma ⁸⁸						3
	Tokad yazma ⁸⁹						4
	Al yazma ⁹⁰						60

Sonuç

Amasya şer'iyye sicillerinde 1784-1786 yıllarını kapsayan 61 numaralı sicilden itibaren 1867-1880 yıllarını kapsayan 94 numaralı sicile kadar periyodik sayılabilecek dönemler dâhilinde, içerisinde kumaş kayıtları bulunan yedi sicil incelenmiştir. 1818-1821 yıllarını kapsayan 71 numaralı şer'iyye sicili ve 1833-1834 yıllarını kapsayan sicillerde sınırlı sayıda tereke bulunmaktadır. Yine incelenen son sicil olan 1867-1880 yıllarını kapsayan sicilde de kumaşların belirtildiği kısımlar oldukça sınırlıdır. Ancak bu sicillerde belirlenen kısmi sayıdaki kumaş çeşidi de incelenen dönemde kullanılması açısından önemlidir. Diğer siciller, göreceli olarak, araştırılan dönemi yansıtabilecek oranda ve homojenlikte kumaş çeşidini barındırmaktadır.

İncelenen sicillerde 59 farklı kumaş çeşidi tespit edilmiştir. Bu çeşitlere ait alt türler ile beraber 105 kumaş çeşidi belirlenmiştir. 59 kumaş türünden 20'ye yakını pamuktan imal edilen kumaşlardır. Bu kumaşlar; çit, dimi, çarşaf, yazma, basma, peştamal, yemeni, tülbent, beledi, mendil, hümayun, peşkir, havlu, patiska, astar gibi kumaşlardır.⁹¹ Kullanım oranlarına gelindiğinde ise yüzde elli civarındır. 1850'li yıllara doğru pamuklu kumaşların kullanılması oranları yüzde altmışları geçmiştir. Yani en çok kullanılan kumaşlar pamuk hammaddesi ile üretilmektedir. Yine pamuk ipek karışık dokunan kumaşlarda oldukça revaçta ürünlerdir. Örneğin kutnu ve alaca kumaşları her ne kadar sadece pamuk ya da ipekten dokunsa da genelde pamuk ipek karışık dokunan kumaşlardır. Pamuklu kumaşların ardından en çok tespit edilen kumaşlar ipeklilerdir. Bunlar: çiçekli, hatayi, sevayi, canfes, kadife, ahmediye, taraklı, çitari, futa, kıvırtma, abani, atlas kumaşlarıdır.⁹² Çuha, şal ve aba kumaşları yünlü kumaşlardır. Özellikle çuha çok yoğun kullanılan bir kumaştır. Keten ve Musul bezi de keten bitkisinden elde edilen bir tür kumaştır. İncelenen dönemin tamamında iki kumaş çeşidi dikkat çekici durumdadır. Öncelikle, basma kumaşının durumu hususiyet arz etmektedir. 19. Yüzyılda Amasya'da en çok kullanılan kumaş türü basmadır. Bu durum sicillerde bariz şekilde görülmektedir. Basmanın ardından, çuha kumaşı en yoğun ve yaygın kullanılan kumaştır. Bu iki kumaşın ardından çarşaf ve şal kumaşları gelmektedir. Çarşaf bütün sicillerde belirlenirken, şal yedi sicilde tespit edilmiştir. Ancak yine de basma ve çuha ile kıyaslanabilecek oranda

⁸⁵ Aynı yer.

⁸⁶ Aynı yer.

⁸⁷ Aynı yer.

⁸⁸ Aynı yer.

⁸⁹ Aynı yer.

⁹⁰ Aynı yer.

⁹¹ Fikri Salman, "Türk Kumaş Sanatında Görülen Kumaş çeşitlerimiz", *Sanat dergisi*, S.6, Erzurum 2010, ss.13-42, s.20,21,25,31,40.

⁹² Hatayi ve sevayi ipek ve klaptandan dokunan bir kumaş türüdür. Gürsu,a.g.e., s.26; Şerare Yetkin, "Türk Kumaş sanatı", *Başlangıçtan Bu Güne Türk Sanatı*, Ankara 1993, ss.329-342,s. 333.

değildir. Terekelerin yoğun olduğu ve tereke kayıtlarında kumaş çeşitlerinin bol olduğu tüm sicillerde basma ve şal kumaşları tespit edilmiştir. 19. Yüzyılın ikinci yarısında, basma, alaca, çuha ve şal sürekli kullanımda olan kumaş çeşitleridir.

Yine araştırmadan elde edilen, ikinci en net sonuç, 1830'lu yıllardan sonra kumaş çeşitliliği açısından net bir genişlemenin olduğudur. Örneklemin nispeten bol olduğu 61 ve 68 numaralı siciller sırasıyla 1784-1786 yıllarını ve 1811 yılını kapsamaktadır. Ardışık diğer sicillerde örneklem oldukça sınırlıdır ve sadece sınırlı sayıda kumaş çeşidi belirlenmiştir. 1839-1845 yıllarını kapsayan 78 numaralı sicilde 36 çeşit kumaş tespit edilirken, 1862-1868 yıllarını kapsayan 89 numaralı sicilde 46 çeşit kumaş tespit edilmiştir. Bu sicillerde oldukça yüksek oranda tereke bulunması ve bu terekelerde de yoğun kumaş çeşidinin tespit edilmesi 1830'lu yıllardan itibaren kumaş çeşitliliğindeki genişlemeyi doğrulamaktadır. Bu genişlemenin muhtemel nedeni ise sanayi inkılabı yansımaları ile ilgilidir.

Şal ve alaca kumaşının on farklı alt türü belirlenmiştir. Bu alt türlerin bir kısmı dokunma usulü yönünden farklı tipleri belirlerken diğer taraftan farklı bölge ve ülkelerden getirilen türler de mevcuttur. Bu çeşitlilik, belirtilen kumaşların dokuma usulünde oldukça ilerleme sağlandığını gösteren önemli bir karinedir. Sicillerde kumaş türlerinin ve menşelerinin oldukça dikkatli ve ayrıntılı kaydedildiği görülmektedir. Amasya'da tespit edilen kumaş çeşitlerinin % 25'i Amasya dışından getirilen kumaş çeşitlerindedir. Bu oran içinde % 9'luk oran ithal kumaş çeşitleridir. 1830'lu yıllara kadar tespit edilen ithal menşeli kumaşlar genelde İran menşeli kumaşlardır. 1830'lu yıllardan sonra ise ithal kumaşlar içinde batı menşeli kumaşlar artmaktadır. Yine ithal kumaş oranlarının on dokuzuncu yüzyılın başından sonuna doğru arttığı görülmektedir. Amasya dışından getirilen yerli kumaşlarda, Diyarbakır'dan getirilen kumaş çeşidi 4'tür. Ardından 3 kumaş çeşidi Şam'dan ve 2 kumaş çeşidi Halep'ten getirilmiştir. Suriye bölgesinden toplamda 7 kumaş çeşidi getirilmiştir. Bu durum Suriye bölgesinin dokumacılıkta hayli mesafe aldığını göstermektedir. Çünkü Amasya, Suriye bölgesine yakın bir şehir değildir. Yine bazı kumaş çeşitleri Tokat'tan getirilmiştir. Amasya'da tespit edilen ipekli dokuma ürünlerinden, bürük ve futa dikkat çekicidir. Bu ürünlerden bürük tamamen ipekle dokunan ve dokuma tarzı oldukça ayrıntılı olan bir kumaş türüdür.

Üç sicilde ise farklı bir yöntem uygulanarak, kumaş çeşitlerinin terekelerde kaç defa belirtildiği ölçülmüştür. 1786-1787 yıllarını kapsayan 62 numaralı sicilde 27 adet kumaş kaydı tespit edilmiştir. Bu kumaşlardan keten kumaşı kaydı 5 adet tespit edilmiştir. Çuha, kutnu, alaca ve beyaz bez 4'er defa tespit edilmiştir. Belirtilen kumaşların Amasya'da bu dönemde daha yoğun kullanımda olduğu düşünülebilir. 1839-1845 yıllarını kapsayan 78 numaralı sicilde en çok tespit edilen ilk on kumaşın tespit rakamı ise 93'tür. Muhtemelen 150'ye yakın kumaş kaydı vardır. Bu sicildeki örneklem sayısının bolluğu ve tereke miktarının yoğunluğu tespit rakamının dönemi yansıtmaya gücünü artırmaktadır. Sicilde 36 kumaş çeşidi belirlenmiştir. Tespit edilen kumaşlar arasında en çok belirlenen, basma kumaşıdır. 23 kez tespit edilmiştir. En çok tespit edilen on kumaşa oranlandığında % 15'lik bir orana ulaşmaktadır. En çok belirlenen on kumaş dışındaki kumaşlarda hesaba katıldığında, Amasya'da bu dönemde kullanılan kumaşların %10'dan fazlası basma kumaşıdır denilebilir. Sırasıyla basmanın dışında çuha, kutnu, melez, seveyi, çiçekli gibi kumaşların yoğun tercih edildiği görülmektedir.

1862-1865 tarihlerini kapsayan 89 numaralı sicilde ise daha yoğun kumaş kayıtlarının olduğu görülmektedir. Bu sicilde 46 çeşit kumaş tespit edilmiştir. Bu düzeydeki kumaş çeşitliliği, oldukça yüksek bir orandır. Araştırmanın berraklığını artıran asıl durum ise bu çeşitlilik rakamının oldukça çok sayıda terekede ve pek çok kayıta tespit edilmesidir. En çok belirlenen on kumaş çeşidinin tespit rakamı 181'dir. Toplam kumaş tespiti rakamı ise 250'ye yakındır. Yine en çok tespit edilen kumaş çeşidi basmadır. 58 kez tespit edilmiştir ve ilk on

kumaşla oranlandığında % 26'lık bir orana karşılık gelmektedir. On kumaş dışında diğer kumaşlarda hesaba katılırsa 250'ye yakın sayıda kumaş kaydının, % 20'si basma kumaşdır denilebilir. Basma kumaşından sonra en yoğun kullanılan kumaşlar çuha, canfes, alaca ve Acem şalıdır.

Belirtilen fiyat tablosunda, top halindeki kumaşların bedeli belirtilmiştir. Bu dönemde bir top kumaşın ne kadar olduğu kesin değildir. Ancak bu dönemde top olarak belirtilen ölçü biriminin genelde standart bir ölçü olduğu düşünülebilir. Bazı kumaşların farklı dönemlerdeki fiyatları bulunmaktadır. Belirtilen kumaşlardan seveyi, ten peştamal ve ipek çarşafın fiyatları dikkat çekicidir. Seveyi, 1851-1853 yılları arasındaki bir top fiyatı 180 kuruştur. İpek çarşaf, 1862-1868 yıllarındaki fiyatı 250 kuruştur. Ten peştamal ise 1862-1868 yılları arasındaki fiyatı 250 kuruştur. Bu kumaşlar ipekli kumaşlardır.

Kaynakça

- APAK, Melek Sevüktekin, Filiz Gündüz, Fatma Eray, Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri, Türkiye İş Bankası yayınları, Ankara 1997.
- AYTAÇ, Ahmet, "Osmanlı Döneminde Bursa İpekçiliği, Dokumacılık ve Bazı Arşiv Belgeleri", Tarihî Peşinde, - Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2015, S.13, ss.1- 11.
- AYTAÇ, Ahmet, Merve İlbak, Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde El Dokumalarına Dair Önemli Kayıtlar, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2014.
- BAYER, Seniha Sadet, 61 Numaralı Amasya Şer'iye Sicili, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 1999.
- DÖLEN, Emre, Tekstil Tarihi, Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi yayınları, İstanbul 1992.
- ERDOĞAN, Ahmet, 71 No'lu Amasya Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, (Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun 2010.
- FAROQHİ, Suraiya, "Krizler ve değişim 1500-1699", Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, 1300-1600, C.2, Eren Yayıncılık, İstanbul 2004.
- FAROQHİ, Suraiya, Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak, çev. Gül Çağalı Güven, Özgür TÜRESAY, YKY, İstanbul 2003.
- GENÇ, Mehmet, "XVII. yüzyılda Osmanlı Sanayinde Gelişmeler ve Devletin Rolü", Osmanlı, C.3, edt. Güler Eren, Ankara 1999.
- GÜRSU, Nevber, Türk Dokumacılık Sanatı, Redhouse Yayınevi, İstanbul 1988.
- HINZ Walter, İslam'da Ölçü Sistemleri, Marmara Üniversitesi Yayınları No.487, çev. Acar Sevim, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1990.
- İNALCIK, Halil, Osmanlı imparatorluğu, Toplum ve Ekonomi, Eren yayıncılık İstanbul 1993.

- İNALCIK, Halil, Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1.Baskı, İstanbul 2008.
- KOÇU, Reşat Ekrem, Türk Giyim ve Kuşam Sözlüğü, Ankara, 1967.
- ÖZ, Tahsin, Türk Kumaş ve Kadifeleri, Fasikül: 1, XIV-XVI. Yüzyıl, MEB Basımevi, İstanbul 1946.
- QUATAERT, Donald, Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü, İletişim Yayınları, Çev. Tansel Güney, İstanbul 1999.
- SALMAN, Fikri, "Türk Kumaş Sanatında Görülen Kumaş çeşitlerimiz", Sanat dergisi, S.6, Erzurum 2010, ss.13-42
- ŞAHİN, İlhan, Feridun Emecen "Amasya", DİA, , C. 3. İstanbul 1991.
- TEZCAN, Hülya, " Osmanlı Dokumacılığı", Türkler, C.12, Ankara 2002.
- YETKİN Şerare, "Türk Kumaş sanatı", Başlangıçtan Bu Güne Türk Sanatı, Ankara 1993, ss.329-342
- YILMAZ, Serap, "XVIII. Yüzyıl Tekstil Dünyasından: Hindistan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Pamuk İpek Karışımı Kumaşları" Belleten, Cilt: LVI – Sayı: 217 – Yıl: 1992 Aralık, ss.775-807, s.789.
- YÜCEKAYA, Hüsnü, "Trabzon Şer'iyye Sicillerindeki Dokuma Ürünleri", Turkish Studies, c.18/16, Ankara 2018.
- BOA., C..AS., 903, 38947
- H.1198-1199 (M.1784-1786) Tarihli 61 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili.
- H.1226(M.1811) Tarihli 68 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili.
- H.1234-1237 (M.1818- 1821) Tarihli 71 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili.
- H.1249-1250 (M.1833-1834) Tarihli 74 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili.
- H.1255-1261 (M.1839-1845) Tarihli 78 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili.
- H.1279-1284 (M.1862-1868) Tarihli 89 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili.
- H.1283-1297(M.1867-1880) Tarihli 94 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili.